

«Իսկ բարեացապարտն Վահան յանկարծահաս կենաց ասպնջալիան ցանկալի ամենայն սրբոց լինէր որ աշխարհածնունդ հայրենեացն սեպհական որդի գտեալ, չնորհօքն Քրիստոսի, մերձաւոր կենացն յաւիտենից լինէր»:

Եւ յաղթանակաւ կը գոչէ «Թող բողոքէ ինքը Փոքր Կորինը, իմաստը աներկբայելի է եւ հակառակ Պ. Ֆնտգլեանին, որ անտես է արել սրբոց եւ յաւիտենից բառերը (որոնք ոչ հարազատ Կորինի կը պատկանին, այլ Կեղծ Կորինի ընդմիջարկութիւն են): Ուրեմն յարգ. Պրոֆ.ը անգիտակ մնացած է նոր քննադատներու հասած եզրակացութեան թէ Կեղծ-Կորին (ըստ իրեն Փոքր-Կորին) բոլորովին անվստահելի, անարժէք գրուած մըն է հետեւակ գրչի մը, իր յապաւումներով, իր եկամուտ, անհարազատ յաւելումներով, իր խեղաթիւրումով, իր թիւրիմացութեամբ հարազատին եւ վերջապէս իր ոչ-ոսկեղարեան լեզուով, ինչպէս կիրարկուած բառերն լիովին կը հաստատեն¹: Յարգելի Պրոֆ.ը երբ կ'անտեսէ այս ամէնը, Կեղծ-Կորինով կ'ողղչէ բուն հարազատ Կորինը, եւ ասոր գրուածին բառերուն կ'ապաւինի մեզի դէմ լեզուական փաստեր բերելու, ստուգելու շատ դժուարին կը դարձնէ մեզի համար յարգ ընծայել իր հայերէնագիտութեան ընդհանրապէս եւ կորինագիտութեան մասնաւորապէս:

Յարգ. Պրոֆ.ը Կեղծ-Կորինի այս այլակերպուած հաստուածին փարած կը մեկնէ հաստուածի իմաստն, այն է որ Վահանը՝ մահը հասած, ցանկալի հիւր է լինում բոլոր սրբերին եւ Քրիստոսի չնորհով մերձաւոր դառնում յաւիտենական կեանքին: Ուրիշ խօսքով մեռնում է եւ արժանանում սրբերի հաւասար յաւիտենական կեանքի: Զմայելու

է յարգ. Պրոֆ.ին երեւակայութեան եւ վեհանճութեան վրայ, որով Վահան Ամատունիի կը պարզեւէ սրբերի հաւասարութիւն եւ ցանկալի հիւր լինել բոլոր սրբերին. Կը տեսնէ՞ք պատկերը՝ անցեալ դարերու ամէն ազգաց եւ ազանց բոլոր սուրբեր երկինքը պատրաստ են ընդունելու իբր ցանկալի փափաքելի հիւր, զո՞վ կը կարծեք — Վահան Ամատունի հայ նախարարը, որմէ այնքան քիչ սրբութեան բոյր կը բուրդէր եւ որ այնքան զօրեղ ունէր իր մէջ սովորական աշխարհիկ հոգեբով ու կըքերով զգածեալ մարդը¹:

Գանք լեզուական հիմքերուն: Յարգ. Պրոֆ.ը իր քմաց հաճոյ մեկնութիւնը տալու համար (Վահանը մեռցնելու եւ սուրբերու հաւասար կարգելու համար) թիւր հայերէնագիտութեան հետեւեալ փունջը կը յօրինէ. 1. «Որ» յարաբերականը կը յատկացնէ «Վահանայ»ին, մինչդեռ իր առնթերակաց բառը «ամենեցուն»ը կը յարաբերէ: 2. «Յանկարծահաս կենաց ամենեցուն լինէր» նախադասութեան մէջ «յանկարծահաս»ի համար կ'ըսէ թէ «ածական է (ո՞վ ըսաւ թէ է, «յանկարծահաս լինէր» բարդ բայ է), այլ գոյականի իմաստ ունի եւ կախուած է բարեացապարտին Վահանայ սեռական հոլովից»: «Հաս» բայարմատը կապելով «կենաց»ի հետ կ'ըսէ «Հաս կենաց» նոյնն է, ինչ որ օր-հաս մօտաւորապէս եւ նոյնանիշ մահուան, մինչդեռ «հաս» կամ «հաս կենաց» երբեք մեր մատենագիրները մահուան իմաստով չեն գործածած, եւ ոչ ալ «յանկարծահաս»ը լծորդ է միշտ մահուան: Մահուան իմաստ տալու համար այդ բառին կ'աւելցուի միշտ վախճան, զրաւ կենաց, շնչի եւ կամ կարճ յանկարծամահ կ'ըսուի: Դիտելի է որ «յանկարծահաս»ի ուրիշ օրինակներ կու տայ Ագաթ., էջ 5՝ զյանկարծահաս զմուտն հոգւոյն սրբոյ, էջ 548՝ վասն յանկարծահաս դիպելոյ անքնին սքանչելեացս, ուր բնաւ մահու իմաստ չկայ: Կայ նաեւ «հասանել»ի երկրորդական նշանակութիւնը հանդիպել, այցելել, որ կը հաստատուի նոյն

¹ Միայն մի քանի օրինակ հոս. — «Համանգամայն կրօնաւորաց», «ողբերգական», «խոհեմագոյն», «փոխադրեաց», «բարեփառութեամբ յուղարկեալ», «բորբորանոց» փոխանակ «բարբաբանոց». — բորբորան Շամիրամ, Անատոլիա փոխանակ Բնտիրի, Սամոս փոխանակ քաղաքն Սամոստացոց Samosat եփրատի ափանց վրայ — ամէնքը խորենացիի քով կը գտնուին, «նուաճեաց ակնկալութեամբ յուսոյն» փոխանակ «զակնկալ յուսոյն նաւթեաց» եւն: Դսոնք եւ դեռ ուրիշ նշաններ այնքան կը նոյնացնեն Կեղծ-Կորինը եւ խորենացին որ ողբացեալ բարեկամն Պարոնեան վարդապետը Բանասերի մէջ տարիներ առաջ համազումը յայտնած էր թէ Կեղծ-Կորին խորենացիի գրէն ելած է, բան մը որ մեզ պէտք չէ զարմացնէ երբ յիշենք թէ օրբան ճարտար է խորենացի իրեն աղբիւր յերիւրելու, եւ կամ եղած աղբիւրը այլափոխելու իր քմաց համեմատ:

¹ Տես Ղազար Փարպեցի Բ. լ. «Բայց իշխանն Ամատունեաց Վահան» մերթ ինքեամբ եւ մերթ պղծութիւն պարպեց զազգապալի յայտնել զիրաւ պատմութեան, կարծեցուցանելով որպէս հոգւոյ եւեթ հոգաւ զգիւտ փրկութեան քայց ո՛չ հոգալով ինչ կարի յայն միտս... այլ վասն մթերից առաջին ռիւթեանն զոր ունէին առ միմեանս իշխանն Սիւնեաց Վասակ եւ Տէրն Ամատունեաց Վահան:

ինքն Կորինթէ (24) «մինչեւ հասանել նմա բու-
վանդակի ի վերայ սահմանացն Սիւնեաց» եւ
Ագաթ. , էջ 620 «հասանել նմա բովանդակ ի
վերայ ամենայն երկրին սահմանացն
Հայոց» : 3. «Ասպնջական» բառին տուած
իմաստը քննելու պէտք չունինք, քանի որ
հարապատ Կորինթի մէջ գոյութիւն չունի,
այլ բանաբաղերու ընդմիջարկութիւնն է :
Հարկ կը տեսնենք սակայն մատնանիւ ընել
թէ՛ այս բառը «հիւր» իմաստով առնուլը
փոխանակ «հիւրընկալ» ի բնաւ տեսնուած չէ
մեր հայ մատենագրութեան մէջ. իսկ թէ
«Փոքր-Կորինթ» երկրորդ հիւր մտքով
գործ է ածուած ինչպէս կ'ըսէ յարգ. Պրոֆ. Բ.,
ճիշտ ա՛յլ իսկ է ինդերական, ու այդ խըն-
դրոյ ներքեւ եղածն իբր ապացոյց մէջ կը
բերէ յարգ. Պրոֆ. Բ. երեւակայեալ երկրորդ
հիւր մտքով գործածութեան : Ընդհակառակն
հիւր մտքով գործածութեան : Ընդհակառակն
Կեղծ-Կորինթ ինքն ալ «ասպնջական»ը
«հիւրընկալ» իմաստով գործածած է, ինչ-
պէս յայտնի է Ագաթ. ի Յառաջաբանին մէջ
բանաբաղին նոյնպէս Կորինթի այդ հատուա-
ծին մէջ մուծած նոյն «ասպնջական ցան-
կալի» ասացուածէն, որոնք Տրդատի վրայ
յարմարցուած են հոն : Արդեօք Տրդատ ե՞ւս
կը լինէր ամէնուն. բարեբախտա-
հիւր կը լինէր ամէնուն. բարեբախտա-
հիւր Ագաթ. ի խմբագրողը՝ աւելի խելօք բա-
րար Ագաթ. ի Կեղծ-Կորինթ, «ասպնջական
նաբաղ քան Կեղծ-Կորինթ, «ասպնջական
ցանկալի ամենեցունցն» ըսելով կը բաւակա-
նանայ եւ չ'աւելցնէր «ամենացն սրբոց» ան-
միտ եւ մոլորեցնող ընդմիջարկութիւնը, ու-
րով Ագաթ. կ'ազատէ ամէն սուրբերը բաց ի
վահանէն (Կեղծ-Կորինթի տուած հիւրը)
Տրդատը եւս ցանկալի հիւր ընդունելէ, որ
չափազանց պիտի յոգնեցնէր զիրենք : 4. «Բա-
րեացապարտը նա է, կ'ըսէ յարգ. Պրոֆ. Բ.,
որ ուրիշից բարի է տեսել եւ ուրեմն պարտք
մնացել, անհատոյց եղել» : Կը տեսնե՞ք ի՞նչ
մեծ մոլորութեան մէջ տառապել են ցարդ
հայ բանասէրները, «բարեացապարտ» բա-
ռի քի պատճառ, առիթ նշանակութեամբ չէ՞
գործածել Կորինթ, այլ ճիշտ ու ճիշտ հա-
կառակը, «ասպնջական» բառի պէս (հիւր-
ընկալի հակառակը հիւր) : Արդեօք : Ուրեմն
Ագաթ. ի Յառաջաբանին զուգակշիռ հատուա-
ծին մէջ «բարեացապարտն Տրդատ, Խորե-
նացի մէջ (Գ. Խ.) «բայց Աւգոստոս բա-
րեացապարտն Թէոդոս մեծ» ձառնորի մէջ
«Ամենայն բարեաց պատճառ, ամենայն բա-
րեացապարտն Մարիամ» ասութեանց մէջ Տր-

դատ, Թէոդոս մեծ, Ս. Կոյսն Մարիամ նոյն-
պէս բարիքի պարտքի տակ մնացել ու ան-
հատոյց թողել են ամէնքն ալ . . . : «Բա-
րեացապարտ» ո՛չ երբեք ուրիշ նշանակու-
թեամբ գործածուած է քան «բարեաց պատ-
ճառ», «բարեաց առիթ» :

Իսկ թէ ի՞նչու «բարեացապարտ» բար-
դութեան մէջ «պարտ»ը պէտք չէ հասկնալ
պարտաւոր, պարտական, այն կերպով որով
կը հասկցուի «մահապարտ», «գլխապարտ»,
մեղապարտ», «յանցապարտ», «զատա-
պարտ» եւ «երախտապարտ» բարդութեանց
մէջ, այլ ճիշտ հակառակը «առիթ», «պատ-
ճառ» իմաստով պէտք է առնուլ, այդ արդա-
րեւ գաղտնիքի մը հետ կապ ունի սակայն
բոլորովին տարբեր յարգ. Պրոֆ. ին երեւա-
կայածէն եւ ձախողակի յերկրածէն : Բուն
գաղտնիքը եւ անոր լուծումը, մեր կարծեօք,
հետեւեալն է :

Կորինթ իր բարդութիւնները յօրինելու
(յաճախ յոյն կաղապարի վրայ ձեւուած)
տարապայման սէրէն տարուած, իր ստեղ-
ծող եռանդին մէջ բաղմամբ կեղեցիկ եւ
վայելչակազմ բարդութիւններով օժտած է
հայ լեզուն, բայց ատոնց մէջ երբեմն կը
հանդիպինք փոքր թուի մը երկարածիւր, տը-
գեղ եւ անտրամաբանական բարդութիւննե-
րու որոնց մէկն է այս «բարեացապարտ»
բարդութիւնը : Կորինթ՝ Մակաբայեցոց
գրքերուն թարգմանողը՝ արդէն կերտած էր
«չարեացապարտ» բարդութիւնը Բ. Մկր.
Դ. 4 համարին մէջ՝ «Ձամենայն չարեացա-
պարտ զՄենեղաւոս արձակել ի պարտեաց
անտի» (այս անգամ չուզելով աւելի երկա-
րածիւր բարդութիւն մը ստեղծել «ամէնաչա-
րեացապարտ», ուր յոյնը ունի «զամենայն
չարեաց պարտական կամ զպատճառն» : Կո-
րինթ «Վարք Մաշթոցի» գրած ատեն անոր
հակառակը բարեաց պատճառ իմաստով բա-
ռի պէտք ունենալով՝ «չարեացապարտ» ի
իր արդէն կերտած բարդութեան կաղապա-
րին վրայ ձեւելով կազմեր է «բարեացա-
պարտ»ը, ատոնց մտադրութիւն դարձնելու
թէ չարիքի պարտական կամ չարիքի պատ-
ճառ կրնան հոմիմաստ նկատուիլ, եւ կրնայ
վայելչապէս կազմուիլ «չարեացապարտ»
բարդութիւնը՝ չարիքի պատճառ իմաստը
տալու համար, սակայն բարիքի առիթ, բա-
րիքի պարտական երբեք հոմիմաստ չեն կրը-
նար լինել, քանի որ երկուքը իրարու ճիշտ

հակառակն են: Ուստի Կորիւնի այս բարդութիւնը իր անտրամաբանական, անյաջող բարդութեանց դասին մէջը դնել հարկ է: Սակայն այնքան մեծ, խորունկ է եղած Կորիւնի ազդեցութիւնը յաջորդ մատենագիրներու վրայ (որոնք այնքան բառ եւ դարձուած ընդօրինակած են իրմէ), որ առանց մանր քննելու՝ Կորիւնի կերտած այս «բարեացապարտ» բառն ալ Կորիւնի տուած նշանակութեամբ որդեգրած են Խորենացի, Յովհ. Կթղիս., Թովմա Արծրունի եւ այլն:

Յարգ. Պրոֆ. ին հայ բառերու իմաստը բռնազրօսելու տարապայման երանդն է որ զինքը մղեր է այդ սխալներուն, ինչպէս մղեր է զինքը նաեւ «մինչեւ ի վախճան»ը «կատարելապէս» հասկնալու, որ իմաստի տարբերութիւն ունի արդարեւ, բայց գէթ թեթեւ սխալ է:

Յարգ. Պրոֆ. ը բառադննդութեան մէջ ալ նոյնքան անյաջող է: Կ'ըսէ «վիճելի բառը յանկարծահաս Ագաթ. փոխել է յարկածակամի, իբր թէ ուրիշ հարադատ հայ բառ մը լինէր այս վերջինը եւ մէկին տեղ միւսը գործածած ըլլար Ագաթ., մինչդեռ «յանկարծակամ» բառ գոյութիւն չունի եւ է գրչագրական ակնյայտի սխալ:

Յարգ. Պրոֆ. ը կ'առարկէ մեզի «Պ. Պնտղէանը կամայականօրէն հակառակ քերականական կանոնները՝ ընդգծուած որ, որդի, լինէր յատկացում է ամենեցունի, եւ ո՛չ Վահանին, «թողնում է բարեացապարտին սեռական հոլովը առանց բացատրութեան»:

Մեր պատասխանն է — մեր միտքը չէ եղած բնաւ աւելորդ դասախօսութիւն ընել՝ գիտնականներու ընթերցման ենթարկուած յօդուածիս մէջ մատնանիշ ընել օրինակներ նոյն ինքն Կորիւնէ (հարադատէ, եւ ոչ կեղծէ) եւ ցոյց տալ թէ նա սովոր է այլ, իսկ չաղկապներէ անմիջապէս ետքը սեռական հոլովով դնել անունը, սակայն կը հարկադրուինք հիմայ մէջ բերել իբր ասպացոյց սա օրինակները. էջ 11, «Իսկ Պաւղոսի, ի մտի եղեալ էր» (տպագիրը, եւ հաւանօրէն գրչագիրը քով քովի երկու «ի»ներէն մէկը դուրս ձգած են), դարձեալ էջ 10, «Այլ սրբոյն Պաւղոսի, չորեքտասանեքումբք թրդթովք պատմէ»:

Իսկ մեզ այսպանէն թէ քերականական կանոնների հակառակ վարուած ենք կա-

մայականներէն որ, որդի, լինէր յատկացնելով «ամենեցուն»ի, մինչդեռ «ամենեցուն» յոգնակի է եւ միւսները եզակի, պարզապէս ասլեցուց մեզ: Կարելի է որ յարգ. Պրոֆ. ը անգիտանայ թէ ոչ միայն Կորիւն, այլ Ոսկեդարու մեր լաւագոյն մատենագիրները «որ» յարաբերական դերանունը թէպէտ սովորաբար եզակի, բայց շատ անգամներ ալ իբրեւ յոգնակի կը գործածեն: Կը յանձնարարենք յարգ. Պրոֆ. ին ձեռք առնուլ ո եւ է հայերէն գրաբար քերականութիւն համոզուելու համար հայ հին լեզուի մէջ տիրող այս օրէնքին:

Իսկ «որ»ը փոխանակ յատկացնելու առնթրեակաց «ամենեցուն»ին, տանիլ յատկացնել հեռակաց «Վահանայ»ին, որ քերականական կանոնը կը թոյլատրէ յարգ. Պրոֆ. ին. կ'երեւի թէ «որ» յարաբերականին «բաղմարար վարի» (Բաղրատունի, Քերակ., էջ 367) յատկութիւնը անգիտանալով, պարբերութեան մէջ որ տեղ որ եզակի անուն մը, գոյական մը գտնէր ինչքան ալ հեռակաց՝ պիտի կառչէր անոր, ի վնաս եւ ի չփոթութիւն ամբողջ իմաստին:

Բայց, աւելին կայ: Կորիւնէ սպասել քերականական կանոնների հպատակութիւն՝ չճանչնալ է Կորիւնը: Քերականական ճշտութիւն եթէ կը փնտռէ յարգ. Պրոֆ. ը, պէտք է դիմէ Կորիւնի աշակերտակից Եղնիկի, Կորիւնի լեզուին սեպհական յատկութիւններն ալ են՝ պերճութիւն, յորդութիւն, ստեղծող ոյժ, հնչականութիւն, երկար բայց քաջորդ շարամանութիւն պարբերութեանց: Ամենակիրթ ճաշակի մը համար հնարաւոր է մին սիրելով հանդերձ միւսը չարհամարհել: Մինչ Հայկազեան բառարանի հեղինակները աւելի խոր հմտութեամբ հին հայ մատենագրութեան եւ հետեւաբար աւելի ձեռնհասութեամբ կ'որակեն Կորիւնի լեզուն «Ոճն է բուն եւ հարադատ հայկաբանութիւն, ուրեք պարզ, եւ ուրեք վսեմ», յարգ. Պրոֆ. ը խոտագոյն դատաւճիռ մը կ'արձակէ Կորիւնի լեզուին վրայ իբր թէ «արհեստական եւ չինծու ոճ» լինի այն, «ծանր իբր ճոնչող սայլ» եւ «չունի միւս ժամանակակիցների ոճի ճեմական թեթեւ եւ սահուն նազանքը (?)»: Եթէ յարգ. Պրոֆ. ը ճեմական ոճ եւ «նազանք» կը նախընտրէ քան պերճութիւն, յորդութիւն, ուժգնութիւն, ասի ճաշակի խնդիր է, զի յաճախ

այդ ոճի յատկութիւնները ստացական չեն, այլ կապ ունին մատենագրի ինքնութեան հետ: Պէտք է մոռնալ նաեւ, ինչպէս այդ դարուն, ժամանակին ոգին ըմբռնողները դիտեն, թէ ճոխութիւն, յորդութիւն, պերճութիւն, ճարտասանութիւն, կարճ՝ «հոեռորական արուեստ» աւելի մեծ յարգ ունէին եւ հիացում կը գրաւէին քան ճիշտ ամբակապ անպաճճ լեզու, թեթեւ եւ սահուն ոճ:

Յամենայն դէպս, բացարձակապէս անհակառակելի է թէ Կորինի գրութեանը կը պատկանի Ե. դարու առաջին կէսին, մեր մատենագրութեան Ոսկեդարուն ամենէն փառաւոր ժամանակամիջոցին: Փոխադրել զայն երկրորդ կէսին կը լինէր այնքան մեծ սխալ, որքան Կեղծ-Կորինի գրութեանը տանիլ փոխադրել Ե. դարու առաջին կէսին:

Կորինի «Վարդ Մաշթոցի»ին լեզուին մէջ ակնյայտի կ'երեւի հայ լեզուի պատանեկան առոյթ կորույթը, աճեցական զօրութեամբ, զարգուն, ինքնարձակ, ամենուստ սննդառու եւ իւրացնող: Անհամար բարդութիւնները՝ այնքան յանդուգն՝ արտայայտութեան, ուժի աճման փորձեր են, շատ անգամ յաջող, մերթ անյաջող: Տիրական պէտքը՝ այդ շրջանին՝ բառամթերքը ճշտելու էր ամէն գնով, նուազ փոյթ կար խացնել իր ամէն գնով, նուազ փոյթ կար «քերականական կանոնների» ճշտութեան: Յարգ. Պրոֆ. Ը դուր պիտի փնտռէր մէկ լուրջ ուսումնասիրող մը հայ ոսկեդարու մատենագրութեան, որ Կորինի գրութեանը՝ իրեն պէս Ե. դարու երկրորդ կէսին՝ յետպատերազմեան շրջանին վերադէպ: Կրնա՞նք իր բռնած եղական դերքը արդարացնել իր բացառիկ հայերէնագիտութեամբ: Դժբախտաբար ո՛չ:

Յարգ. Պրոֆ. Ը այդ մասին երկուանալու անգամ տեղ չի ձգեր. «Հանդէսի» Յուլիսի թիւին մէջ շարունակելով զբաղիլ Կորինիով եւ մեզ դէմ սուր շողացնելով, ձեռք նով «Վարդ Մաշթոցի»էն մի ուրիշ հակառու, անոր ալ իմաստը այլայլելու եւ ատուած, թերի հայերէնով եւ թիւր ըմբռնելով: Ահաւասիկ հատուածը, զոր Ազատ. ի մէջ գրեթէ բառացի ընդօրինակած է բա-

նաքաղը, պատշաճեցնելով Տրդատի վրայ, փոխանակ Մաշթոցի:

Ոչ եթէ ի հին համբաւուց տեղեկացեալ եւ մատենագրեալ զայս կարգեցաք, այլ որոց մեր իսկ ականատես եղեալ կերպարանացն եւ առնթերակաց հոգեւորական գործոց, եւ լսող շնորհապատում վարդապետութեանն, եւ նոցին արբանեակ ըստ աւետարանական հրամանացն: Ո՛չ սուտապատումն ճարտարախաւս եղեալ առ ի մերոց բանից զհաւրէն իմոյ կարգեցաք, այլ զյաճախագոյնն թողեալ եւ ի նշանաւոր գիտակաց քաղելով զհամառատուն կարգեցաք, որ ոչ միայն մեզ այլ եւ որ զմատենա (տպեալ գատեանսն, իսկ Ազատ. զմատենադ) ընթեռնուն, յայտնի է: Քանզի չէաք իսկ հանդուրժողք՝ զամենայն արարեալսն գտակաւ (տպ. կտակաւ, Ազատ. ունի՝ խանգարեալ՝ գիտակաւ ձեւին տակ, ուղղելի գտակաւ) զիւրքանչիւրսն, այլ ի դիւրագոյն(ս) եւ ի հեշտագոյնս, յառաքելական անդր զանձին պատսպարեցաք եւ այլն:

Իմաստը յայտնի է: Կորին կը յայտարարէ թէ բերնէ բերան զրոյցներէ տեղեկացած չէ՝ այս գիրքը գրելու համար, թէ սուրբ հայրերուն ականատես, գործերուն առնթերակաց, ականջալուր եւ անոնց հրամաններուն սպասաւորող եղած է: Ո՛չ սուտ պատմութիւններ ճարտարելով խօսած է իր հօր՝ մեծ ուսուցչին վրայ, այլ շատը թողելով, եւ նշանաւոր գիտացուածներէն համառօտը քաղելով կը գրէ, որ ոչ միայն իրեն, այլ իր այս մատենը կարդացողներուն յայտնի է եւ ծանօթ: Քանզի անբաւական էր ամէն ըրածները ճշդիւ գտակաւ ամէն մէկը նշանակել, դիւրագոյնին անոր առաքելական գործունէութեան պատմութեամբ զբաղեցաւ, զաղափար մը տուաւ կարեւորագոյնին վրայ:

Մարդ դժուարաւ կրնայ հաւատալ թէ այսքան բացորոշ ու պայծառ հատուածի մը իմաստը կարելի լինի թիւրել, մթաղնել, եւ կենսադիր աչակերտի մը այսքան անկեղծ եւ յայտնապէս ճշմարիտ յայտարարութիւնը անհիմն կասկածանքներու սարդի ոստայնով մը պատել, ինչպէս կ'ընէ յարգ. Պրոֆ. Ը: Իրրեւ թէ «հեղինակը օգտուել է նշանաւոր գիտական երկից, եւ որովհետեւ մատեն (մատենաներ) կարդացողները գիտեն այդ, ասել է թէ գիտականը գրաւոր աղբիւրներ

Թուե՛ք անյաջողներէն մի քանին, հայրենակատար, երկապատական, ողջապատում, շողաւոր ձեւ, կեցուցարներ, փրկութեանգործ, աւետեացարներ, ամենապատգեւող, ստեղծութեան, մեծաքանակաւ, օրհնութիւն, փմեանագրութիւն, զմիմիան օրհնութիւն, անարանցապական արգանդ եւն:

են» : Հետեւաբար, կը հարցնէ ինք իրեն յարգ. Պրոֆ.ը «Արդեօք վերջաբանութիւնը չի՞ պատկանում այն ձեռքին որ հարկ է տեսել խմբագրելու Կորիւնի գործը» :

Այնքէն առաջ հայերէնի եւ բառաքնութեան սխալներուն, որոնք նիւթ մատակարարեր են իր երեւակայութեան բոցին, կանխենք դիտել թէ այս հատուածը իր մանուածոյ դարձուածքով, չքեղաճով՝ ճոռոմ լեզուով աներկբայելի կորիւնեան դրոշմ կը կրէ, եւ բանաւոր չէ բնաւ տարբեր ձեռքի մը՝ խմբագրողի մը վերագրել : Երկրորդ՝ Ագաթ.ի վերջաբանին մէջ այս բանաբանը իր խմբագրութիւնը ըրած է Ե. դարու երրորդ քառորդին (Գուտշիդ կը դնէ 452—456) այսինքն Կորեան «Վարք Մաշթոցի» գրելէն հազիւ տասնեակ մը տարի յետոյ, երբ դեռ ողջ էին շատեր (նոյն իսկ Կորիւնի աշակերտակիցներ), որոնք Կորիւնի հարազատ գրուածը իր սկզբնական վիճակին մէջ կը ճանչնային, եւ կարգացած էին (հաւանօրէն « բազում անգամ կարգացեալ » ինչպէս Փարպեցի կ'ըսէ թէ ինքը ըրած էր), եւ չէին թոյլատրեր կամ աննշմար անցըներ ա'յնքան յարգուած մատենանի մը մէջ ձեռնմխութիւն : Շատ աւելի երկար ատեն անցնել պէտք էր որ մոռցուէր բուն սկզբնական գրուածը եւ յաւելուածով խմբագրութիւն մը տարբեր ձեռքէ ընդունելի ըլլալու հաւանականութիւն ունենար : Արդ՝ Ագաթ.ի վերջաբանին մէջ բանաբանը այդ հատուածը ամբողջութեամբ օրինակած է, ուրեմն 452—456ին արդէն մաս կը կազմէր ան Կորիւնի սկզբնագրին, եւ չէր կարելի որ այդ թուականին, այնքան կանուխ ձեռնամուխ եղած ըլլար մէկը : Հետեւաբար, մեր ձեռքը հասած Կորիւնի բնագիրը իր ամբողջութեամբ Կորիւնի գրչէն ելած է եւ ոչինչ հիմք կայ կասկած առթելու յաւելուածի, ընդհակառակն կատարելապէս կ'արդարանայ Գուտշիդի եւ Գեղեցիկի վճիռը թէ ժամանակակցի գործ է, եւ միակ վստահելի աղբիւր հայ գրոց գիտի եւ հայ մատենագրութեան սկզբնաւորութեան համար :

Դանք այժմ ցոյց տալու յարգ. Պրոֆ.ին հայերէնի սխալները վերագրեալ հատուածին վերջանութեան եւ մեկնութեան մէջ. 1. «Ձամենայն արարեալսն գտաւ աւելի քան չիւրսն» նախադասութեան մէջ՝ պատմագրին «կտակաւ»ը իբր ուղիղ կ'ընդունի, եւ կը թարգմանէ «գրով» նշանակել, մինչդեռ

այդ բառը գրչագրի սխալ է եւ ուղղելի «գտակաւ», ինչպէս ունի Ագաթ.ի զուգակշիռ հատուածը, բայց խանգարումով մը, այսինքն «ի» տառի աւելագրութեամբ՝ «գիտակաւ» : Եւ «գտակաւ» այսպէս առանձին (փոխանակ աւելի սովորական «ճշտիւ գտակաւ» հոմանիշ զոյգի) գործածուած կայ Եղնիկի մէջ Բ. ԺԸ, «Եղնիկուաց գտակաւ գժամանակ խառնիցն իմանալոյ» եւ կը նշանակէ «ճշտիւ» : Եւ հաստատապէս Կորիւնի վերագրեալ նախադասութիւնը ուղիղ կը թարգմանուի «Ամէն ըրածները ճշտիւ ամէն մէկը», ոչ թէ գրով, ինչպէս կ'իմանայ եւ թարգմանէ յարգ. Պրոֆ.ը : 2. «ի նշանաւոր գիտակացն քաղելով զհամառատսն կարգեցաք» : Յարգ. Պրոֆ.ը չէ հասկցեր թէ հոս Կորիւն «գիտակ» բառը ինչ նշանակութեամբ գործածեր է, եւ կը թարգմանէ «գիտցող», աւելի բացորոշ «գիտակ» եւրը գրաւոր աղբիւրներ են՝ մինչդեռ Կորիւն գործածած է ո'չ թէ «գիտցող», այլ «գիտցուած» նշանակութեամբ (գիտակ = գիտելի = գիտացեալ, ինչպէս երեւակ = երեւելի = երեւոյթ կամ երեւալ) : Հետեւաբար Կորիւնի այս նախադասութեան իմաստն է «նշանաւոր գիտցուածներէն համառօտը քաղելով» եւ ոչ թէ կարծեցեալ «գրաւոր աղբիւրներէ քաղելով» ինչպէս կը մեկնէ յարգ. Պրոֆ.ը, մինչդեռ նոյն հատուածին մէջ է որ յատուկ աշխատութիւն յանձն կ'առնու Կորիւն հաւաստելու համար թէ ինքը կը գրէ ո'չ ի լրոյ (ի համբաւուց), այլ իբր «աւանատես», «առնթերակաց», «լսող» եւ «ծառայող» նոցա հրամանաց (արբանեակ կը նշանակէ, ծառայող, սպասարկու եւ ոչ թէ աշխատակից ինչպէս կը հասկնայ յարգ. Պրոֆ.ը) : Ի զուր Կորիւն բարդ ի բարդ կը թուէ հաւատարիմ վկայի իր հանգամանքները, յարգ. Պրոֆ.ը չ'ուզեր լսել, կը մնայ «ունկնախից եւ լսելափակ» նարեկացիի ուժեղ բացատրութեամբ : 3. Երրորդ սխալն է «ո'չ միայն մեզ, այլ եւ որ զմատենս» (տպ. զատեանս, մինչ Ագաթ.ի զուգակշիռ հատուածն ունի «զմատեանդ») նախադասութիւնը թարգմանելը «մատեան (մատեաններ) կարդացողները գիտեն», յայտնապէս «զմատեանս»ի առաւել յոգնակի հայցականի յայտարար կարծելով, մինչդեռ ցուցական դերանունն է՝ «այս» կը նշանակէ եւ այս մատենանը կարդացողներուն յայտնի է, եւ ոչ թէ առհասարակ

մատենան կամ մատենաները կարգացողներուն : «Աղաթանգեղոսի մէջ բանաբաղին «զմատենան» ղենլը «այդ մատենանը» բացորոշ կը ցուցնէ թէ ցուցական դերանունի հետ է մեր գործը լինի այս կամ այդ : Յարգ. Պրոֆ. ը իբր ուղիղ ընդունելու է նաեւ զմատենանսն բառը, ծայրի «ն»ով հանդերձ եւ չէ նշմարել թէ այդ և գրչագրի աւելադրութիւն է :

Եւ այս թերի ու թիւը հայերէնագիտութենէ յառաջ եկած սխալներու եռոտանիին վրայ խորամանկ, բայց անհիմն ճարտարանքներու դիւրափուլ կառուցում մը կ'ընէ՝ վարկաբեկելով եւ հատուածը եւ հեղինակը, «կամայական քաջութեամբ» :

Կը թողունք ծանրանալ «որ» յարաբերականին «բաղմարար վարի» յատկութիւնը անդիտանալով «զհամառուտան որ ոչ միայն մեզ յայտնի է» խօսքին մէջ, «որ» յարաբերականը «որ(ք)» ուղղելու ձախող ձեռնարկին վրայ :

* * *

Թող չդժուարի յարգ. Պրոֆ. ը եթէ տեսնելով իր իսկ լեզուին մէջ այսքան սխալոտ բանաբանին մը լինելը՝ մերժենք զինքը վստահելի առաջնորդ ընդունիլ շատ աւելի փափուկ գետնի վրայ — այն է պահլաւ ծագումով բառերու ստուգաբանութեան մէջ, ուր յայտնի պահլաւագէտներ իսկ յաճախ տարածախնութիւն կ'ունենան տառերու եւ բառերու վերծանութեան մասին : Մենք մեր բրած ստուգաբանութիւնները խնամ տարածելինք ենթարկել անուանի ստոյգ պահլաւագէտի եւ ստանալ համամտութիւն : Եթէ աստ լոկ «հաճոյարանութիւն» կ'իմանայ յարգ. Պրոֆ. ը, կը հարկադրուինք յիշեցնել իրեն թէ «հաճոյարանութիւն», «չողոքորթութիւն», «աստիճանի եւ արհեստի յիշում, զորս կը սիրէ ինք գործածել լուրջ գրականութեան մէջ բնաւ մուտ չեն գտներ յԱրեւմուտս եւ լոկ Արեւելքի յոռեգոյն մտաւորութեան մէջ կու գան երեւան : Յաւալի է տեսնել որ յարգ. Պրոֆ. ը անմասն չէ ասկէ :

Յաջորդ յօդուածով «Վարք Մաշթոցի» ի գրութեան թուականը 442—444էն ուշ չլինելուն, վահան Ամատունիի եւ Սիւնեաց տէր վասակի վրայ մեր պատմական փաստացի նկատողութիւնները, որոնք բոլորովին կը ջրեն յարգ. Պրոֆ. ը վարկածները :

Մ Ա Ց Ե Ն Ա Ռ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

DIRR, PROF. DR. A., Caucasica. Zeitschrift für die Erforschung der Sprachen und Kulturen des Kaukasus. Fasc. 3. Leipzig 1926. Verlag der Asia Major.

Դոկտ. Կ. Ռոթի Armeniaca քննարկային հանդէս գերմանացի արեւելագէտի մը՝ Պրոֆ. Դոկտ. Ա. Դիւրի Caucasica:

Caucasica, ինչպէս անունը արդէն կը յայտնէ, հանդէս մըն է նուիրուած առանձնապէս կովկասեան ժողովուրդներու լեզուի, գրականութեան ու մշակոյթի ուսումնասիրութեան : Յարգ երեք անգամ լոյս տեսած է ան. 1924ին, 1925ին եւ 1926ին : Այս տարուան հատորը՝ որչափ դիտենք՝ տակաւին չէ հրատարակուած : Հայաստան՝ իր հիւսիսային սահմանովը կից ըլլալով հարաւային կովկասի եւ հայերը հինէն ի վեր կովկասեան ժողովուրդներու հետ սերտ յարաբերութեան մէջ գտնուելով՝ հայ լեզուն ու հայ մշակոյթն ալ բնականաբար մաս պիտի կազմէր Caucasicaի ուսումնասիրութեանց : Արդեամբք ալ ան իր երկրորդ հատորէն սկսեալ արդէն կ'ընծայէ մեզ ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը հայերէն գրերու ծագումի մասին (Caucasica, Բ. հտր. 1925, էջ 1—82), որ շարունակուելով Գ. հատորին մէջ (էջ 82—139) կը վերջանայ : «Աւետայի ալբուրէնը եւ հայերէն ու վրացերէն գրի ծագումը», ահա այդ կարեւոր յօդուածին խորագիրը, որուն հեղինակը Հենրիկոս Փ. Յ. Եունկեր՝ հակառակ Գարգահաւգէնի («Հայերէն գրի ծագումը» ի Հանդէս գերմանական տպագրական ընկերութեան, 4. տարի 1921, էջ 53 եւ յով.) եւ ուրիշներու կարծիքին, որոնք հայերէն գրերու ծագումը յունարէնէ կը ղենեն՝ կը ջանայ ապացուցանել թէ հայերէն եւ վրացերէն ալբուրէնը ալիստայի գրերէն յառաջ եկած է : Աւետայի ալբուրէնը՝ ըստ յօդուածագրին՝ խառն գրերու դրութիւն մըն է եւ ավետան սկզբնաբար արամէական կամ ասոր շատ մօտիկ պահլաւեան գրերով գրուած է :

Եունկեր յունարէնի ազդեցութիւնը հայերէն գրերու վրայ բոլորովին ալ չ'ուրանար : Ան կ'ենթադրէ թէ Դանիէլեան նշանագրերը, ուր հայերէն ալբուրէնը վերջնական ձեւ ստացաւ, միւս արամէական աւ-

Մանգիտար :

Գ. ՓՆՏԳԼԵԱՆ